REV SOC CRO SOC REV | Revija za sociologiju
Croatian Sociological Review
55 (2025), 3: 209–227
ISSN 0350-154X, eISSN 1846-7954, UDK 316

# Kulturna participacija i kulturne politike u Hrvatskoj: sociološki prilozi raspravi

Ovim tematskim brojem Revije za sociologiju autori/ce se nadaju pridonijeti empirijskim i teorijskim spoznajama u području koje smatraju važnim dijelom aktualnih društvenih procesa u Hrvatskoj. Riječ je o kulturnoj participaciji i načinu na koji je ona povezana s djelovanjem kulturnih politika.

Uz navedenu opću namjeru, prilozi u ovom broju časopisa imaju i dva specifična cilja. Prvi od njih jest usmjeriti pozornost prema mogućnosti planiranja mjera kulturne politike na pokazateljima koji nadilaze puko metričke, poput broja posjeta ustanovama u kulturi, ili pak smjernicama temeljenim na apstraktno definiranim očekivanjima o društvenoj korisnosti kulture. Drugi se cilj odnosi na reafirmaciju pristupa planiranju kulturnih politika zasnovanog na spoznajama nastalim sociološkim istraživanjima.

Ova dva posebna cilja zahtijevaju pobliže obrazloženje, koje se tiče općeg stanja polja kulturnih politika u proteklim trima desetljećima, osobito kad je riječ o postsocijalističkim i posttranzicijskim zemljama.[1] U nastavku teksta stoga se najprije ukratko opisuje fokus empirijskih istraživanja kulturne participacije u kontekstu neoliberalnih kulturnih politika, a zatim razmatra budućnost kulturnih politika u posttranzicijskoj Hrvatskoj. Slijedi potom objašnjenje o tome zašto bi kulturne politike u hrvatskom kontekstu trebale biti temeljene na spoznajama nastalim sociološkim istraživanjima te pregled odabranih rezultata istraživanja kulturne participacije koja govore tome u prilog.

## EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA I NEOLIBERALNE KULTURNE POLITIKE

Od vremena kad je Ministarstvo kulture, medija i sporta Velike Britanije lansiralo obuhvatan program kartografiranja kreativnih industrija (DCMS, 1998), spomenuto je polje i u Europi potpalo pod snažan utjecaj neoliberalnih praksi i očekivanja, čiji je učinak tek djelomično ublažen nakon što je Europska komisija lansirala svoju novu agendu (European Commission, 2018), koja u prvi plan ističe društvene vrijednosti kulture.

[1] Izrazi “postsocijalističke“ i “posttranzicijske“ zemlje ovdje su upotrijebljeni u skladu s normativnim okvirom koji prve vidi kao zemlje u procesu “tranzicije“ prema stabilnoj parlamentarnoj demokraciji i tržišnom gospodarstvu te sposobnosti preuzimanja obveza koje podrazumijeva članstvo u Europskoj uniji, a druge kao zemlje koje su taj proces uspješno okončale i postale punopravne članice EU.

Jedan od glavnih instrumenata za financiranje kulturnih djelatnosti javnim sredstvima u neoliberalnom su okviru bile tzv. "javne politike utemeljene na dokazima" (engl. *evidence-based policies*), koje su od financiranih aktera zahtijevale čvrste pokazatelje o društvenom "učinku" (engl. *impact*) financiranih programa. Takav je pristup sa sobom neizbježno donosio kvantifikaciju, koja je uskoro postala njegov zaštitni znak (Flew, 2012) i u velikoj mjeri isključila drukčije pristupe kao neku vrstu neželjenog "neugodnog znanja" (Saltelli i Giampietro, 2017).

"Defanzivni instrumentalizam" (Belfiore, 2012) pristupa nastalih uslijed neoliberalizacije kulturnopolitičkog polja od samog je početka bio izložen artikuliranoj kritici, za koju se može reći da je kulminirala člankom Eleonore Belfiore (2022) s pozivom na istaknutiju ulogu humanističkih znanosti u kulturnoj politici, odnosno na proces argumentacije i uvjeravanja zasnovan na "snazi ideja". Valja odmah naglasiti da takav pristup još nije zaživio, a nekmoli postao dominantan, u većini realnih politika provođenih na terenu, no već i njegova uspješna formulacija svakako upućuje na krizu ranije bespogovorno poštovanih postavki neoliberalnog kulturnopolitičkog okvira.

## KULTURNA POLITIKA U POSTTRANZICIJSKOM KONTEKSTU: KAKO DALJE?

U posttranzicijskoj zemlji s kulturnopolitičkom poviješću kakvu ima Hrvatska, već i sama mogućnost ovakvog zaokreta dovodi do niza nedoumica o tome kakav bi trebao biti odnos javnih politika prema empirijskim istraživanjima kulturne participacije. Naime, pristup u osnovi sličan onome za koji se zalaže Belfiore (2022), doduše na specifičan način povezan sa širim samoupravnosocijalističkim ideološkim okvirom i načinom političkog odlučivanja, u Hrvatskoj je provođen u praksi tijekom kulturnopolitičkih razdoblja koje Đukić Dojčinović (2003) naziva "demokratizacijom kulture" (od početka 1950-ih do 1974.) i "samoupravljanjem u kulturi" (od 1974. do kraja socijalističkog razdoblja).

Oba ova razdoblja karakterizira snažan oslonac na institucijski okvir kulturne djelatnosti (Petrić, 2021), koji se može dovesti u vezu sa srednjoeuropskom kulturnom matricom (Wimmer, 2011), u Hrvatskoj povijesno povezanom s razdobljem austrijske i ugarske uprave. Uz različite ustanove u kulturi, u socijalističkom su kontekstu bile iznimno važne intuitivne procjene upućenih aktera u kulturnom polju, čije su odluke i prakse bile u dijalogu s ideološkim prioritetima pojedinih njegovih mikrorazdoblja (bilo da su ih slijedile, bilo da su im više ili manje uspješno izmicale).

Kad je riječ o istraživanjima kulturne participacije, valja napomenuti da se zadnja dva desetljeća socijalističke kulturne politike prepoznaju i po tome što su u njima izostala replikacijska istraživanja kulturnih praksi i načina korištenja slobodnog

vremena, provođena na nacionalno reprezentativnim uzorcima i sa široko javno dostupnim rezultatima, koja su drugdje počela služiti kao temelj donošenju kulturnopolitičkih mjera. Nakon pionirskog istraživanja "Kulturnih praksi Francuza" iz 1973., takva su istraživanja postala standardnom praksom u brojnim europskim zemljama (vidi pregled glavnih istraživanja u Otte i Binder, 2015), ali ne i u socijalističkoj Hrvatskoj, kao ni u Hrvatskoj u postsocijalističkom te dosadašnjem posttranzicijskom razdoblju (Petrić i Tomić-Koludrović, 2022).

Osobito je zanimljivo primijetiti da se takvo stanje nije promijenilo ni u vremenu djelomične "neoliberalne harmonizacije" hrvatskog kulturnog sustava, koja se dogodila tijekom procesa pristupanja Europskoj uniji. Iako su organizacije u kulturi koje su aplicirale na europsko financiranje usvojile i primjenjuju birokratsku retoriku povezanu s očekivanjima o "društvenom učinku" kulture, a svoju djelatnost ustrojavaju u skladu s načelima "novog javnog menadžmenta", mogućnost formuliranja "na dokazima temeljenih kulturnih politika" uglavnom je izostala. U najboljem slučaju, pokušaji pribavljanja takvih "dokaza" zasnivaju se na manjim, lokalno provođenim istraživanjima, kakva iniciraju i provode same organizacije u kulturi ili tijela lokalne i regionalne samouprave.

Doduše, u vremenu nakon uključenja Hrvatske u Europsku uniju, napokon su se – u okviru pojedinih međunarodno i nacionalno financiranih znanstvenih projekata[2] – počela provoditi opsežnija istraživanja kulturne participacije na probabilističkim, nacionalno reprezentativnim uzorcima. Međutim, njihovi rezultati dosad nisu poslužili u svrhu formuliranja eksplicitnih kulturnih politika na nacionalnoj razini u području pristupa kulturi (Primorac, Obuljen Koržinek i Uzelac, 2017), a tek bi takva njihova upotreba omogućila nadilaženje sada već davne konstatacije da Hrvatska nije razvila eksplicitne strateške ciljeve u mjeri koja bi upućivala na to da ima potpuno razvijenu i sustavnu kulturnu politiku (Cvjetičanin i Katunarić, 1999).

Na ovom mjestu postavlja se pitanje: kako dalje? Koji bi trebao biti sljedeći korak u konkretnim praksama donošenja pojedinih mjera kulturne politike u Hrvatskoj? Odgovore na ova pitanja pritom bi trebalo dati uvažavajući promjene u

[2] Uz istraživanje Eurobarometra iz 2013., riječ je o modulima o kulturnim praksama i ukusima unutar sljedećih međunarodno i nacionalno financiranih istraživanja: "Životne strategije i strategije preživljavanja kućanstava i pojedinaca u društvima jugoistočne Europe" (Švicarska nacionalna zaklada za znanost, 2014. – 2016.), "Društvena stratifikacija u Hrvatskoj: strukturalni i subjektivni aspekti – STRAT" (Hrvatska zaklada za znanost, 2016. – 2020.), "Relacijski rodni odnosi u Hrvatskoj: modernizacijske i razvojne perspektive – GENMOD" (Hrvatska zaklada za znanost, 2017. – 2018.), "Europsko popisivanje društvenih vrijednosti kulture kao temelj uključivih kulturnih politika u svijetu koji se globalizira – INVENT" (EU Obzor 2020, 2020. – 2023.) te "Promjene rodnih odnosa u Hrvatskoj – *NextGenderHR*" (NextGenerationEU, 2024. – 2027.). Ovome valja pridodati podatke koje Državni zavod za statistiku (DZS) prikuplja po metodologiji Eurostata, u okviru anketa o upotrebi informacijsko-komunikacijske tehnologije, potrošnji kućanstava, dohotku i uvjetima života, kao i podatke DZS koji prate specifično rad kulturnih ustanova i infrastrukture u Hrvatskoj.

polju kulturnopolitičke teorije, u kojem se bilježi sve veća skepsa prema upotrebi i uopće mogućoj uspješnosti "javnih politika utemeljenih na dokazima" (Belfiore, 2022), pa čak i zabrinutost o tome mogu li "strukturirana djelovanja javnih vlasti odgovornih za kulturni sektor" uopće preživjeti izazove koje pred njih postavljaju procesi transformacije suvremenih društava (Mangset, 2020).[3] U takvom kontekstu moglo bi se ustvrditi da u Hrvatskoj zapravo nisu potrebne promjene postojećeg stanja, nego da bi se trebala osloniti na tradiciju socijalističkog razdoblja, koja u nekim svojim aspektima podsjeća na prioritete aktualnih kritika instrumentalnosti neoliberalnih javnih politika.

## POVRATAK KORIJENIMA: SOCIOLOŠKA ISTRAŽIVANJA I "RACIONALNA PEDAGOGIJA KULTURE"

Prilozima u ovom tematskom broju željeli bismo pridonijeti naporima koji idu u suprotnom smjeru od onoga naznačenog u prethodnoj tvrdnji. Smatramo da su Hrvatskoj potrebne eksplicitne kulturne politike koje se tiču pristupa kulturi, a također da bi se one trebale zasnivati na spoznajama pribavljenim kompetentnim, teorijski vođenim empirijskim istraživanjima, a ne samo na izoliranim statističkim podacima koji se tiču kulturne ponude, potražnje ili rada kulturnih ustanova.

Rezultati istraživanja predočeni u člancima koji čine ovaj tematski broj pridonijet će – bar se to nadamo – razumijevanju o tome zašto smatramo da je u hrvatskom kontekstu potreban pristup planiranju kulturnih politika temeljen na spoznajama nastalim sociološkim istraživanjima. Isto vrijedi i za potrebu definicije kulturne politike kao "racionalne pedagogije kulture", koja se vezuje uz rano djelovanje Pierrea Bourdieua,[4] kao i isticanje u prvi plan onoga što Ahearne (2009: 142) naziva "dje-

[3] Mangset (2020) navodi sedam izazova koji možda vode "kraju kulturne politike" kao organizirane djelatnosti: (1) pokazuje se da je vrlo teško demokratizirati kulturu; (2) javne vlasti uporno nastavljaju potporu kulturnim ustanovama koje su možda već preživjele svoju korisnost; (3) osobe koje se profesionalno bave umjetnošću i dalje su siromašne, unatoč javnoj potpori njihovom djelovanju; (4) javne politike još su dominantno nacionalne, unatoč globalizaciji kulturne proizvodnje i distribucije; (5) javne vlasti sve češće moraju opravdavati potpore kulturnim i umjetničkim djelatnostima navođenjem njihove korisnosti i blagotvornih učinaka izvan kulturnog polja, što stvara dojam da bi se njime moglo bolje upravljati iz drugih sektora; (6) specifični kulturni javni sektor može se doživjeti kao nešto što zatvara kulturu u birokratski "željezni kavez"; (7) moglo bi se ustvrditi da javna kulturna politika nema smisla u vremenu stagnacije javnih financija. Autor navodi i niz protuargumenata ovakvim postavkama, no ne može se poreći da su one relevantne u najmanju ruku kao prikaz "duha vremena" u područjima povezanim s javnim upravljanjem kulturom.

[4] Prema Ahearnu (2004), ovakav se Bourdieuov pristup kulturnoj politici, oblikovan u suprotnosti s tada dominantnom "karizmatskom" ideologijom umjetnosti (na koju je računala Malrauxova zamisao o učinkovitosti neposredovanog dodira s umjetničkim djelima), postupno kristalizirao u Bourdieu i Passeron (1964), Bourdieu i dr. (1965) te Bourdieu i Darbel (1966). Više o temi vidi i u Dubois (2011).

lovanjima usmjerenima na umjetnost i kulturu koja teže mijenjati ponašanje stanovništva“.

Ovakav je “povratak“ sociološkim korijenima kulturne politike potrebno zasebno tematizirati u svjetlu pojave studija kulturne politike (engl. *cultural policy studies*) kao zasebnog akademskog polja u 1990-ima. To polje posvećeno je svim “istraživanjima relevantnim za javne politike“ (engl. *policy relevant research*),[5] pa zahtijeva pristupe koji su “(uistinu) interdisciplinarni“, ali bi također trebali biti kritični prema ciljevima i diskursu državnih intervencija iz perspektive suvremenih teorijskih paradigmi (Scullion i García, 2005). Jedna od postavki novih kritičkih pristupa jest i da je potrebno razvijati platforme koje bi osigurale da kulturna politika ne ostane ograničena na birokratska djelovanja (McGuigan, 2003).

Takvim zahtjevima teško bi se moglo bilo što prigovoriti, kao ni onima koji kao pretpostavku kulturnopolitičkog djelovanja traže “široko razumijevanje kulture, koje uključuje civilno društvo kao i javni i poslovni sektor“ (Lindsköld i Stavrum, 2021: 97). Valja također reći da su postavke pojedinih aktera i sudioničke prakse razvijene u Hrvatskoj postigle međunarodnu prepoznatljivost u novom kontekstu kulturne politike, osobito kad je riječ o aktivnostima organizacija civilnog društva u kulturi.[6]

Međutim, rezultati sociološkog istraživanja kulturne participacije prezentirani u ovom broju Revije za sociologiju pokazuju da su – s obzirom na ustanovljeno stanje – i vrlo pohvalne aktivnosti civilnog društva u području participativne kulturne djelatnosti ipak tek dio potrebnog šireg rješenja. Predočeni rezultati istraživanja

[5] Kao što je vidljivo iz brojnih publikacija nastalih u području istraživanja kulturne politike (engl. *cultural policy research*), njihovi predmeti obuhvaćaju širok raspon polja – od “politike kulture“ u tradicionalnijem smislu riječi do kulturnih i kreativnih industrija, urbane regeneracije ili pak povezanosti baštine i turizma. Jedan od naglasaka tipa istraživanja kulturnih politika kakav je definiran u 1990-ima svakako je i usmjerenost na “javnopolitički dio“ pojma kulturna politika (Lindsköld i Stavrum, 2021: 97). Ona se zrcali u Vestheimovoj postavci iz 1999. prema kojoj je “kulturna politika predmet a ne perspektiva istraživanja“ te pozivu iz 1998. da “glavni naglasak bude na proučavanju društvenih, ekonomskih, organizacijskih, obrazovnih i ideoloških uvjeta umjetničkog i kulturnog života u društvu“ (Lindsköld i Stavrum, 2021: 97). I jedno i drugo upućuje na to da se fokus interesa premjestio s prvotno središnje sociološke na politološku dimenziju polja, usmjerenu u prvom redu na sadržajne, formalno-institucionalne i provedbene aspekte javnopolitičke djelatnosti.

[6] U ovom kontekstu, hrvatska kulturna politika je međunarodno zapažena po osnivanju zasebne javno financirane zaklade s ciljem stabilizacije i razvoja organizacija civilnog društva u području suvremene kulture i umjetnosti (Zaklada “Kultura nova“, 2011.). Godine 2014., Europska kulturna zaklada dodijelila je Teodoru Celakoskom Nagradu princeze Margriet za institucionalnu inovativnost i djelatnost vođenu idejom da kultura može biti nositelj promjene. Unescov Fond za kulturnu raznolikost (UNESCO IFCD) financirao je projekt o sudioničkom upravljanju u kulturi u Republici Hrvatskoj, koji je rezultirao opsežnom publikacijom na temu (Vidović, 2018). Društveno-kulturni centri u Hrvatskoj bili su jedna od studija slučaja primjera dobre prakse u području uključivosti u kulturi u Europi unutar Obzor 2020 projekta “Europsko popisivanje društvenih vrijednosti kulture kao temelj uključivih kulturnih politika u globalizirajućem svijetu“ (Petrić i dr., 2023).

upućuju, naime, na to da bi u Hrvatskoj u drugoj polovici 2020-ih vjerojatno najučinkovitiji bio kulturnopolitički pristup zasnovan na Bourdieuovim prijedlozima o "racionalnoj pedagogiji kulture" iz 1960-ih, koji zahtijeva intersektorsku suradnju, ali središnju ulogu ipak povjerava školskom sustavu.

## KULTURNE PRAKSE I DRUŠTVENE NEJEDNAKOSTI

Prvi prilog u ovom tematskom broju Revije za sociologiju, naslovljen "Kulturne prakse i društvene nejednakosti: Hrvatska u europskom kontekstu", posvećen je proučavanju kulturne participacije s obzirom na aktualne društvene raslojenosti. Njegova je specifičnost u tome što stanje u Hrvatskoj proučava u usporedbi s onim zabilježenim u osam drugih europskih zemalja različite razvijenosti i s različitim pristupima kulturi (Danska, Finska, Francuska, Nizozemska, Srbija, Španjolska, Švicarska, Velika Britanija), i to na podacima prikupljenim u okviru istog istraživanja i uz primjenu identične metodologije.[7]

Unatoč tomu što komparativna istraživanja kulturne participacije čak i u ovakvom slučaju donose sa sobom niz poteškoća (Schuster, 2007; Katz-Gerro, 2011), ovdje se u najmanju ruku može ustvrditi da su one bile znatno smanjene. Naime, glavna je briga dvaju ovdje spomenutih zapaženih članaka o metodologiji transnacionalnih istraživanja kako postići da standardiziranost pitanja ne prikrije specifičnosti pojedinih konteksta, a s druge strane ipak omogući njihove usporedbe.

Među strategijama koje bi mogle pripomoći usporedivosti transnacionalnih istraživanja, Katz-Gerro (2011) navodi razvoj teorijskih modela koji se mogu transnacionalno testirati te posvećivanje pozornosti osima diferencijacije drukčijim od kulturne participacije (npr. rod, vjeroispovijed, etnička pripadnost, mjesto stanovanja). S obzirom na to da su u prvom prilogu ovom tematskom broju obje ove strategije zastupljene, moglo bi se ustvrditi da su moguće interpretativne distorzije izbjegnute u većoj mjeri nego što je to inače slučaj.

Naime, empirijsko istraživanje na kojemu se prilog zasniva bilo je teorijski vođeno inovativnim višedimenzionalnim modelom za proučavanje kulturne participacije upravo u odnosu na društvene nejednakosti (Cvetičanin i dr., 2025). Uz prethodno dugo testirani niz kulturnih praksi uključenih u upitnik, taj je model specifičan i po tome što pristupa dosad uglavnom zasebno proučavanim "izvandigitalnim" i digitalnim nejednakostima unutar jedinstvenog istraživačkog okvira.

Rezultati usporednog istraživanja kulturne participacije u devet ranije spomenutih europskih zemalja pokazali su da je Hrvatska – po prosječnim vrijednostima

[7] Anketna ispitivanja na kojima se zasniva prvi prilog u ovom tematskom broju provedena su u okviru Obzor 2020 projekta "Europsko popisivanje društvenih vrijednosti kulture kao temelj uključivih kulturnih politika u svijetu koji se globalizira – INVENT" (2020. – 2023., br. ugovora: 870691).

sudjelovanja – na samom začelju u praksama povezanim s umjetnošću, i to kad je riječ i o njihovim *offline* i *online* oblicima. Preciznije rečeno, u oba slučaja Hrvatska dijeli posljednje mjesto sa Srbijom, uz neznatne decimalne razlike. S druge strane, kad je riječ o svakodnevnim *online* praksama, kao što su praćenje poznatih osoba ili influencera, ili pak dijeljenje sadržaja s prijateljima, Srbija i Hrvatska dijele prva dva mjesta.

Nadalje, iako je u Hrvatskoj postotno čak manje kulturno dezangažiranih osoba u odnosu na europski prosjek (22,2%), pokazuje se da je u njoj visok postotak kulturne participacije niskog intenziteta (30,3%), odnosno ispitanika/ca čije se sudjelovanje u kulturi svodi na povremene posjete rekreacijskim područjima ili lokalnim sajmovima, povremeno gledanje online posredovanih filmova ili serija te povremeno komuniciranje s obitelji ili prijateljima preko društvenih mreža. Ukupno gledano, ovo znači da preko polovice istraživane populacije u Hrvatskoj u kulturnim aktivnostima sudjeluje s vrlo niskim intenzitetom.

Valja također primijetiti da se u Hrvatskoj ispitanici/e s najvišim stupnjem digitalnih kompetencija više razlikuju od onih s najmanjim stupnjem nego u bilo kojoj drugoj zemlji obuhvaćenoj našim istraživanjem. Oni koji pak jesu digitalno pismeni u mjeri koja omogućuje povremeno korištenje kulturnih sadržaja, kao i digitalno najpismeniji/e ispitanici/e mlađe dobi, internet uglavnom ne koriste za traženje informacija i iznošenje mišljenja o kulturnim događajima, posjećivanje *online* muzeja ili galerija, ili pak kupnju proizvoda povezanih s kulturom, nego pretežno za komuniciranje s rodbinom ili prijateljima/cama te u svrhu zabave i korištenja platformi za usluge.

Konačno, ne može se ne primijetiti da su osobe te dobi u Hrvatskoj najzastupljenije u klasteru kulturno dezangažiranih (za razliku od stanja u europskom prostoru kulturnih praksi, gdje su osobe starije od 65 godina među najčešćim posjetiteljima/cama kazališta i muzeja). Uz to imaju najniže prihode i formalno obrazovanje te najčešće žive na selu, gdje je kulturna infrastruktura najslabije razvijena.

Ovdje navedeni i drugi rezultati istraživanja prikazani u prvom članku unutar ovog tematskog broja mogu poslužiti kao jasan putokaz budućim kulturnim politikama u Hrvatskoj. Upućuju na to da je potreban daljnji razvoj kulturne infrastrukture i ponude kulturnih sadržaja izvan većih gradskih središta, kao i mjere koje bi omogućile pristup kulturi populacijama koje ga financijski ili vremenski ne mogu priuštiti.

Međutim, najzahtjevniji će svakako biti pokušaj odgovaranja na izazov očite nedovoljne školovanosti velikog dijela sudionika/ca istraživanja za recepciju kompleksnijih umjetničkih sadržaja, koje sugeriraju podaci pribavljeni istraživanjem. Izvjesno je da pri otklanjanju ove prepreke sudjelovanju u kulturi neće biti dostatne participativne metode ili mjere za razvoj publika koje ostaju izvan školskog susta-

va. Isto vrijedi i za povećavanje digitalne kulturne pismenosti, koja zahtijeva sadržaje i programe obuhvatnije od onih usmjerenih na informatičko opismenjavanje.

## EKSPLORACIJSKI PRISTUPI RAZUMIJEVANJIMA KULTURE

Drugi i treći prilog u ovom tematskom broju Revije za sociologiju, naslovljeni "Eksploracijsko istraživanje razumijevanja kulture u Hrvatskoj" te "Generacijska razumijevanja kulture u Hrvatskoj", bave se temom o kojoj se sve više raspravlja u kontekstu istraživanja kulturne participacije i kulturnih politika.

Svrha prvog od ovih dvaju članaka posvećenih razumijevanju kulture je dvojaka. S jedne strane, željelo se proučiti kako taj pojam razumiju aktivni/e korisnici/e sadržaja javno financirane kulture, koji su štoviše toliko zainteresirani/e za nju da žele samostalno artikulirati i istraživanju pridonijeti svoja mišljenja. Rezultati istraživanja upućuju na to da su promišljanja ovakvih sudionika/ca o tome što spada u kulturu znatno kompleksnija i refleksivnija od onih koja se dobivaju na općim uzorcima svih građana/ki. S obzirom na to da se pritom najjasnije oblikovala tema poštivanja različitosti i uključivog razumijevanja kulture, poruka kulturnim politikama je jasna: veće sudjelovanje u kulturi i veća sposobnost njezina promišljanja vode većoj tolerantnosti i drugim za društvo pozitivnim ishodima.

S druge strane, člankom se željelo pokazati da bi eksploracijska istraživanja kulturne participacije također trebala imati mjesto u okviru suvremene kulturne politike. Naime, nakon dugotrajne prevlasti konfirmacijskih istraživanja, u sociologiji su se pojavili artikulirani pozivi na posvećivanje pozornosti pristupima koji nam "dopuštaju misliti, a ne samo mjeriti" (Reiter, 2013: 8), uz napomenu da se takva, eksploracijska istraživanja također zasnivaju na sustavnim promišljanjima teme i da se mogu i trebaju izvoditi rigorozno (Stebbins, 2001; Reiter, 2013, 2017; Swedberg, 2020).

U kontekstu kulturne politike, praktična prednost eksploracijskih istraživanja je u tome što se mogu provoditi i uz vrlo ograničena financijska sredstva, a ipak osigurati rezultate koji omogućuju "baciti svjetlo na kompleksne teme povezane s ulogom i stanjem kulture", kao i "proizvodnjom, potrošnjom i upravljanjem kulturom u suvremenom društvu" (Belfiore, 2009: 354). U najmanju ruku, istraživanja izvođena češće od standardnih nacionalnih replikacijskih anketnih ispitivanja ostavljaju dokumentirani trag (Swedberg, 2020) o razumijevanjima kulture u različitim korisničkim populacijama u vremenu njihova provođenja.

Međutim, valja napomenuti da nikako ne bi trebalo zanemariti ni heurističku dimenziju eksploracijskih istraživanja. Primjerice, rezultati prvog od dvaju istraživanja razumijevanja kulture predočenih u ovom broju Revije za sociologiju početno

su naznačili da među sudionicima/ama postoje zamjetne generacijske razlike. Uz to, pokazali su i da generacijski obilježeni dijelovi korpusa ne slijede u potpunosti (američku) razdiobu, koju je međunarodno popularizirao Pew Research Center (2015; Dimock, 2019), a koja generacije dijeli na "baby boomere" (1946. – 1964.), generaciju X (1965. – 1980.), milenijalce (1981. – 1996.) i generaciju Z (1997. – 2012.).

Kao što je kasnije ovjereno metodološki kompleksnim kvantitativnim istraživanjem na nacionalno reprezentativnom uzorku, koje se u obradi oslonilo i na algoritamske segmentacije (Petrić i dr., 2024), generacije u hrvatskom kontekstu doista više slijede prijelome pojedinih desetljeća nego gore prikazanu američku razdiobu. Eksploracijsko istraživanje je, dakle, točno utvrdilo da se razlike u načinima pristupanja kulturi najviše pokazuju u diskursu i kulturnim interesima sudionika/ca rođenih nakon 1970., 1980. i 1990. godine.

## RAZUMIJEVANJA KULTURE I KULTURNE POLITIKE

Drugo istraživanje razumijevanja kulture u Hrvatskoj prikazano u ovom broju Revije za sociologiju izravno je potaknuto spoznajama prethodno spomenutog eksploracijskog istraživanja. Međutim, generacijske razlike su ovdje istraživane uz korištenje razdiobe Pew Research Center, između ostaloga i stoga što medijske publike danas kroz nju dominantno percipiraju, a onda i izvode svoj generacijski identitet. U ovom istraživanju, koje je također bilo eksploracijske naravi, pokušalo se utvrditi i mogu li se generacijske razlike u razumijevanju kulture povezati s kulturnim politikama dominantnim u vremenu u kojem su socijalizirane pojedine dobne kohorte.

Iako utjecaj kulturnih politika nije lako razlučiti od drugih utjecaja koji se u određenom vremenu javljaju u kulturnom polju, nakon provedene analize moguće je načelno ustvrditi da njihov profil svakako doprinosi načinu na koji pojedine generacije (i podgeneracije) razumiju kulturu. Nadalje, unatoč preuzetom okviru Pew Research Center, sama je empirijska građa nametnula analitičku podjelu dobne kohorte milenijalaca u dvije podgeneracijske jedinice. Drugim riječima, pokazalo se da detaljna analiza građe nužno dovodi do prilagodbe preuzetih generacijskih okvira specifičnostima hrvatskog konteksta.

U ovom slučaju, tomu je bilo tako zato što je u analizi odgovora na otvoreno pitanje u anketnom ispitivanju na nacionalno reprezentativnom uzorku bilo korišteno i algoritamski zasnovano oblikovanje teme (engl. *topic modelling*), i induktivna analiza mikronarativa, s naglaskom na identificiranje kulturnih repertoara i emotivan odnos prema njima. Tako su dobiveni i svojevrsni "vizualni ekvivalenti" generacijskih razumijevanja kulture, ali i uvid u ono što na takvim vizualizacijama obično nije zastupljeno.

U kontekstu kulturne politike, važno je zapaziti da eksploracijski pristupi, kakvi su primijenjeni u dvama člancima posvećenima istraživanju razumijevanja kulture u ovom broju Revije za sociologiju, znatno nijansiranije prikazuju temu od kvantitativno usmjerenih pristupa, čak i kad se obrađuju na potpuno istom predlošku (Purhonen i dr., 2022, 2023; Sirkka i dr., 2024),[8] pa čak i kad tvrde da se u dijelu interpretacije oslanjaju na kvalitativnu validaciju (Purhonen i dr., 2025). Kvantitativno usmjereni pristupi pokazuju se osobito vrijednim u svrhu transnacionalnih usporedbi, no da bi se mogle donijeti fino ugođene mjere kulturne politike na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, svakako su potrebne i detaljne kvalitativne spoznaje.

Primjerice, konstatirati da se u Hrvatskoj kultura razumije u prvom redu kao institucionalna kategorija (u odgovorima 42% ispitanika/ca) (Purhonen i dr., 2025: 42) ne objašnjava zašto je tomu tako, niti što takvo razumijevanje sve obuhvaća, pa stoga ni to kako se takvo "institucionalno" razumijevanje kulture razlikuje od onoga u drugim zemljama u uzorku (Srbija, 27%; Francuska, 25%; Švicarska, 23%).

Može se, doduše, ustvrditi da se "među mjestima i ustanovama u kojima se prakticira umjetnost" u Hrvatskoj najčešće ističu kazališta, a u Francuskoj kina (Purhonen i dr., 2025: 43), kao što se može pretpostaviti da dio ispitanika/ca daje kratke odgovore (poput "kazalište" ili "muzej") stoga što ove ustanove smatraju toliko dominantnim u kulturnoj politici da njihov sadržaj i društvenu ulogu ne treba posebno obrazlagati. No fine mjere kulturne politike mogu se donijeti tek znamo li da nekim sudionicima/ama istraživanja i kulturnog života, "kazalište" predstavlja vrhunac i sintezu svih umjetnosti, drugima mjesto društvenih susreta, a trećima tek svojevrsnu "ustanovu ljušturu"[9] koju navode kao socijalno poželjan odgovor.

Ukratko, eksploracijska i u neoliberalnom kontekstu uglavnom zanemarena kvalitativna istraživanja kulturne participacije kulturnim politikama osiguravaju spoznaje koje im kvantitativna istraživanja ne mogu i nemaju ambiciju pružiti.[10] Takve

[8] I u ovom slučaju, riječ je o podacima prikupljenim anketnim ispitivanjem provedenim u okviru Obzor 2020 projekta "Europsko popisivanje društvenih vrijednosti kulture kao temelj uključivih kulturnih politika u svijetu koji se globalizira – INVENT" (2020. – 2023., br. ugovora: 870691).

[9] Pojam "ustanova ljuštura" (engl. *shell institution*) navodi se u smislu koji je uspostavljen u Giddens (1991, 1999).

[10] U ovom kontekstu valja spomenuti da je, u svrhu dobivanja preciznijih spoznaja o kulturnoj participaciji, kvantitativno istraživanje "Kulturne prakse Francuza" od 2018. godine uvelo "kontekstualne module" na temelju kojih se za, primjerice, posjete kazalištu, sada mogu dobiti i podrobnije specifikacije ("klasično kazalište", "suvremeno kazalište", "bulevarsko kazalište, *vaudeville*", "*one man show*, *café-théâtre*, improvizirana predstava"). Na isti način se specificiraju i različite vrste plesa ("klasični", "tradicionalni ili folklorni", "moderni jazz", "suvremeni" i "drugo"), ali također i igranje videoigara ili posjete povijesnim spomenicima (Wolff, 2020: 18). Ipak, spoznaje koje osiguravaju eksploracijska i, općenito, kvalitativna istraživanja, omogućavaju drugu vrstu finog prilagođavanja kulturnih politika, stoga što zahvaćaju i razumijevanje apstraktnih kategorija i njihovo povezivanje s kulturnim repertoarima sudionika/ca.

su spoznaje osobito dragocjene u tzv. "malim nacijama", sa specifičnim trajektorijama i potrebom za izradom mjera kulturne politike komplementarnima prioritetima koji se donose na europskoj razini.

## RODNE RAZLIKE U KULTURNOJ PARTICIPACIJI

Posljednji članak u ovom tematskom broju Revije za sociologiju posvećen je rodnim razlikama u kulturnoj participaciji u Hrvatskoj. U kontekstu kulturnih politika, ta je tema očito povezana s problematikom rodne ravnopravnosti, koja se u posljednjih desetak godina nalazi u žiži interesa različitih međunarodnih organizacija najvišeg ranga.[11] Međutim, dok se takve organizacije često bave rodno osviještenim politikama u posebnim područjima (primjerice, kulturne i kreativne industrije) ili u specifičnim kontekstima ostvarivanja kulturnih prava, za smanjivanje neravnopravnosti u pristupu kulturi na nacionalnoj razini potreban je širok spektar intersektorskih javnih politika, po mogućnosti utemeljenih na pouzdanim empirijskim pokazateljima.

Kao što je već spomenuto, ni u kasnom socijalističkom a ni u postsocijalističkom razdoblju kulturne politike u Hrvatskoj nisu raspolagale detaljnijim podacima o kulturnoj participaciji i načinima korištenja slobodnog vremena. Stoga, nažalost, sve do rezultata koje objavljujemo u posljednjem članku ovog broja Revije za sociologiju, u Hrvatskoj uopće nije bilo kompleksnijih obrada na rodnoj osnovi disagregiranih podataka o kulturnoj participaciji, koji bi bili dobiveni anketnim ispitivanjima na nacionalno reprezentativnom uzorku.[12]

---

[11] Upravni odbor za kulturu, baštinu i krajolike Vijeća Europe tako je 2016. godine započeo raspravu o rodnoj jednakosti u tim područjima, a Stalni odbor za Bernsku konvenciju iste organizacije 2017. godine donio preporuke o rodno osviještenim politikama (engl. *gender mainstreaming*) u područjima koje pokriva taj dokument (Council of Europe, 2017). Glavna uprava za obrazovanje, mlade, sport i kulturu Europske komisije 2021. godine je objavila izvještaj o ulozi koju kultura obavlja u promicanju rodne ravnopravnosti (European Commission, 2021). Na UNESCO-voj Svjetskoj konferenciji o kulturnim politikama i održivom razvoju MONDIACULT 2025 održana je posebna konzultativna rasprava o potrebi smještanja rodne ravnopravnosti u središte kulturnih politika (UNESCO, 2025).

[12] Pregled istraživanja provođenih na neprobabilističkim uzorcima koja svjedoče o pojedinim rodnim razlikama donosimo u uvodnom dijelu posljednjeg članka u ovom tematskom broju. Tu spominjemo i da prvi empirijski ovjereni podaci o razlikama u kulturnoj participaciji muškaraca i žena na nacionalnoj razini potječu iz istraživanja Eurobarometar 79.2 iz 2013. koje su obradili Tonković i dr. (2017). Međutim, podaci obrađeni u navedenom članku prikupljeni su instrumentom koji je ispitivao ograničen broj kulturnih sadržaja, pa su i sami autori konstatirali da bi za povezivanje roda s drugim prediktorima kulturne participacije bila potrebna daljnja istraživanja, temeljena na razrađenijim mjernim instrumentima (Tonković i dr., 2017: 204). Pojedini podaci o razlikama u kulturnoj participaciji i glazbenim ukusima muškaraca i žena u Hrvatskoj mogli su se, na razini deskriptivne statistike, pronaći i u izvještaju o istraživanju (Tomić-Koludrović i dr., 2018) na temelju kojega su kasnije provedene kompleksne obrade prikazane u članku u ovom broju Revije za sociologiju.

Kad je riječ o vezi ovakvih istraživanja s kulturnom politikom, valja reći da su obrade provedene u članku "Rodne razlike u kulturnoj participaciji i glazbenim ukusima u Hrvatskoj" pokazale da žene u uzorku, osobito visokoobrazovane, imaju nešto širi repertoar kulturne potrošnje i glazbenih ukusa od muškaraca te da više participiraju u visokoj kulturi. Kulturna potrošnja i glazbeni ukusi muškaraca pokazali su se, pak, kao izrazitije okrenuti muški identificiranoj popularnoj kulturi. Pritom valja napomenuti da su regresijski modeli pokazali značajne rodne učinke samo kad je riječ o participaciji, ali ne i kad je riječ o ukusu. Bez obzira na to, trend rezultata sugerira da je Hrvatska u pogledu rodnih razlika u kulturnoj participaciji bliže zemljama istoka Europe (odnosno onima koje su se svojedobno nazivale "novim članicama EU") nego onima na europskom zapadu, kao što je već ranije zaključeno u Lagaert i Roose (2018).

Naime, obradom podataka iz istraživanja Eurobarometar 79.2 iz 2013., navedeni su autorica i autor zaključili da veća participacija žena u visokoj kulturi odlikuje zemlje poput Bugarske, Hrvatske, Mađarske, Poljske i Slovačke, dok su "stope sudjelovanja muškaraca i žena više ili manje jednake u raznovrsnoj skupini, uglavnom zapadnih europskih zemalja (npr. Belgiji, Danskoj, Francuskoj, Irskoj, Luksemburgu, Sloveniji, Španjolskoj i Nizozemskoj)" (Lagaert i Roose, 2018: 54). Iako autor i autorica napominju da njihova obrada dostupnih podataka nije mogla biti dovoljno kompleksna, zaključuju da se ipak čini da muškarci i žene podjednako sudjeluju u aktivnostima visoke kulture u zemljama s višim rezultatima na indeksima ljudskog razvoja (engl. *Human Development Index* – HDI) i rodne ravnopravnosti (engl. *Gender Equality Index* – GEI).

I u ovom slučaju, pokazuje se da su za planiranje mjera kulturne politike potrebni detaljniji podaci i kompleksnije obrade od onih koje se mogu postići na rezultatima Eurobarometra. Ranija i tematski specifična obrada rezultata istraživanja, čiji su rezultati prikazani i u ovom broju Revije za sociologiju,[13] pokazala je tako da u Hrvatskoj u aktivnostima visoke kulture ravnopravnije sudjeluju muškarci i žene s višim obrazovanjem i boljim materijalnim statusom te da su takvi posjeti povezani i sa strukturom partnerskog odnosa (Zdravković, Petrić i Tomić-Koludrović, 2018). Iako nema sumnje da je to točno, dodatne analize na poduzorcima žena i muškaraca, prikazane u ovdje uvrštenom članku, otkrivaju i to da – uz odlaske u kino i kazalište, koje navode obrazovaniji/e pripadnici/e oba spola – obrazovane žene navode i češće odlaske u muzeje i galerije, dok obrazovani muškarci navode češće odlaske u restorane sa živom glazbom.

[13] Riječ je o anketnom ispitivanju provedenom u okviru projekta "Relacijski rodni odnosi u Hrvatskoj: modernizacijske i razvojne perspektive – GENMOD" (HRZZ-IP-2016-06-6010).

Ovakve specifikacije trebale bi poslužiti kulturnoj i drugim javnim politikama za donošenje niza intersektorskih mjera sa svrhom ciljanog mijenjanja zatečenog stanja. Isto vrijedi i za nalaze koji pobliže opisuju moguće razloge povećane neparticipacije žena u kulturi – bilo da je riječ o starijim i ruralnim ženama ili onima koje za nju imaju znatno manje slobodnog vremena od muškaraca (Šikić-Mićanović, Zdravković i Anić, 2021). Naime, iako istraživanja pokazuju da bogatije i razvijenije zemlje Europske unije imaju više stope sudjelovanja u visokoj kulturi, i to ne samo visokoobrazovanih (Van Hek i Kraaykamp, 2013; Gerhards, Hans i Mutz, 2013),[14] nije razumno očekivati da će podizanje životnog standarda samo od sebe dovesti do promjene danas postojećih odnosa. Na ovom mjestu valja stoga ponovo postaviti pitanje o tome koji bi trebao biti sljedeći korak u oblikovanju kulturnih politika u Hrvatskoj u neposrednoj budućnosti.

## BUDUĆNOST ISTRAŽIVANJA KULTURNE PARTICIPACIJE I KULTURNIH POLITIKA U HRVATSKOJ

Kad je riječ o autorima i autoricama ovdje predstavljenih analiza, odgovor na postavljeno pitanje gotovo je samorazumljiv. Naime, sociološki pristup empirijskom istraživanju kulturne participacije neraskidivo je povezan s aspiracijom promjene društvenih odnosa u području javnopolitičke intervencije. Kao što je poznato, Bourdieuov pokušaj promjene pristupa kulturne politike u Francuskoj u smjeru koji su definirala njegova sociološka istraživanja uglavnom nije uspio.[15] No to ne znači da u suvremenoj kulturnoj politici ne bi trebao ostati važnim idejnim korektivom, niti da se dio mjera i praksi u široj konstelaciji javnih politika ne bi mogao osmisliti i provesti na tragu ranije spomenute Bourdieuove “racionalne pedagogije kulture“.

Rezultati istraživanja prikazani u ovom broju Revije za sociologiju svjedoče o potrebi uključivanja intersektorskih javnopolitičkih mjera u hrvatske kulturne politike, osobito onih kojima bi u središtu bilo podizanje kulturnih kompetencija u strukturiranom okružju školskog sustava. Valja, međutim, napomenuti da zagovaranje

[14] Navedeni i drugi članci koji se bave ovom temom (Feder i Katz-Gerro, 2012; Getzner, 2015) zaključuju da je u zemljama s visokim životnim standardom visoka kultura dostupnija svima zbog veće kulturne ponude i manjih prepreka pristupu. One se ne tiču samo cjenovne dostupnosti nego i veće društvene pokretljivosti. Općenito govoreći, klasne i obrazovne razlike u pristupu visokoj kulturi manje su u zemljama s većim stupnjem ljudskog razvoja.

[15] Preciznije rečeno, Bourdieuove postavke o kulturnom kapitalu imale su “važan ako ne i dominantan utjecaj na intelektualnu podlogu i stručno znanje kulturnih politika, ali tek ograničen utjecaj na njihovu stvarnu usmjerenost“ (Dubois, 2011: 491). Razlog ovakvom stanju isti autor (Dubois, 2011) vidi u tome što je Bourdieu osmislio potencijalno vrlo učinkovitu javnu politiku, no u vremenu kad je to činio nisu postojali uvjeti da tvorci kulturnih politika čuju njegove savjete. U kasnijem je pak vremenskom razdoblju Bourdieuova koncepcija intelektualaca postala izrazito kritički nastrojena i utoliko nekompatibilna sa samom ulogom stručnjaka za javne politike.

ovakvog pristupa ne treba razumjeti kao svojevrsni "sociološki imperijalizam", tj. neopravdano širenje sociooloških postavki na teren u međuvremenu snažno razvijenih teorija i praksi kulturnih politika kao zasebnog akademskog područja. Upravo suprotno, spoznaje pribavljene sociološkim istraživanjima različitih aspekata kulturne participacije i njihove povezanosti s društvenim nejednakostima trebale bi poslužiti stručnjacima/kinjama u području kulturnih politika kao pouzdana podloga pri osmišljavanju inovativnih i učinkovitih mjera.

Nadalje, invociranje sociooloških pristupa početno definiranih u 1960-im godinama ne treba razumjeti kao automatsko zalaganje za razumijevanje kulture i uloge kulturnih politika kakve su bile dominantne u tom razdoblju. Upravo je sociolozima/ginjama jasno da je pristup kulturi kao inherentno javnom dobru namijenjenom samousavršavanju i intelektualnom obogaćenju građana/ki, danas tek jedan od mogućih pristupa temi. No to ne znači da se u široj konstelaciji različitih silnica koje u suvremenim uvjetima utječu na kulturne politike ne treba zalagati i za takav pristup, koji polazi od "intrinzične vrijednosti kulture". Štoviše, nije nerazumno očekivati da bi se nacionalno javno financiranje trebalo zalagati upravo za takvo razumijevanje kulture, pogotovo stoga što drugi izvori (od Europske unije do privatnih zaklada) već dulje vrijeme definiraju kriterije za kulturne projekte na temelju njihove očekivane društvene i gospodarske korisnosti (Gordon, 2010; Dubois, 2013; Cvetičanin, Petrić i Tomić-Koludrović, 2024).

U novom kontekstu valjalo bi poći od Vestheimova zaključka (2008) prema kojem je danas "sva kulturna politika instrumentalna", no također biti svjestan i toga da neke njezine mjere – primjerice, predložena "racionalna pedagogija kulture" unutar školskog sustava – svakako podižu sposobnost onih na koje se odnose za "intrinzično" uživanje kulture. U svakom slučaju, donositelji/ce javno financiranih kulturnih politika i mjera na nacionalnoj, regionalnim i lokalnim razinama trebali bi barem pokušati izbjeći komodifikaciju koja često dolazi u paketu s usko shvaćenim instrumentalnim pristupima kulturi (Gray, 2007).

Konačno, kulturne politike usmjerene na smanjivanje nejednakosti u pristupu kulturi, koje dijagnosticiraju sociološka istraživanja, ne bi smjele biti ograničene na pojedine ciljne skupine niti zanemarivati ulogu nenacionalnih izvora financiranja. Kad je o prvom riječ, jasno je da se predloženo djelovanje unutar školskog sustava u prvom redu odnosi na mlađe generacije. Iako podaci i spoznaje dobiveni istraživanjima predočenima u ovom broju Revije za sociologiju svjedoče o tome da je u toj ciljnoj skupini potrebna snažna intervencija ove vrste, nikako se ne smije zanemariti djelovanja prema starijoj, osobito ruralnoj i ženskoj populaciji, kao ni mjere usmjerene prema populaciji radno aktivne srednje dobi, s izrazitim nedostatkom vremena za sudjelovanje u kulturi.

Kad je, pak, riječ o nenacionalnim izvorima financiranja, nezaobilazni su naravno oni povezani s relevantnim programima Europske komisije, ali također i nizom drugih donora, u rasponu od različitih međunarodnih organizacija i zaklada do privatnih i korporacijskih sponzora. Ključno je, međutim, da javna sredstva i s njima povezane mjere kulturne politike ističu javni interes i djelovanja usklađena sa specifičnim potrebama sredine.

Autori i autorice članaka uvrštenih u ovaj tematski broj Revije za sociologiju nadaju se da predočeni podaci i spoznaje pomažu ustanoviti upravo te specifičnosti, koje mogu poslužiti formuliranju kulturnih politika komplementarnih onima koje do nas stižu kroz različite međunarodne prioritete. Zadaća stručnjaka/inja u području kulturne politike pritom svakako ostaje osmisliti učinkovite programe djelovanja, a daljnja teorijski vođena sociološka istraživanja kulturne participacije trebala bi se odvijati u neprestanom dijalogu s njima.

Mirko Petrić, gostujući urednik

## LITERATURA

Ahearne J (2004). *Between Cultural Theory and Policy: The Cultural Policy Thinking of Pierre Bourdieu, Michel de Certeau and Régis Debray [Research Papers No 7, Centre for Cultural Policy Studies, University of Warwick].* https://warwick.ac.uk/fac/arts/modernlanguages/academic/ja/ahearne_between_cultural_theory_and_policy.pdf (28. svibnja 2024.)

Ahearne J (2009). Cultural Policy Explicit and Implicit: A Distinction and Some Uses, *International Journal of Cultural Policy*, 15(2): 141–153. https://doi.org/10.1080/10286630902746245

Belfiore E (2009). On Bullshit in Cultural Policy Practice and Research: Notes From the British Case, *International Journal of Cultural Policy*, 15(3): 343–359. https://doi.org/10.1080/10286630902806080

Belfiore E (2012). "Defensive Instrumentalism" and the Legacy of New Labour's Cultural Policies, *Cultural Trends*, 21(2): 103–111. https://doi.org/10.1080/09548963.2012.674750

Belfiore E (2022). Is it *Really* About the Evidence? Argument, Persuasion, and the Power of Ideas in Cultural Policy, *Cultural Trends*, 31(4): 293–310. https://doi.org/10.1080/09548963.2021.1991230

Bourdieu P i Passeron J-C (1964). *Les Héritiers: les étudiants et la culture*. Paris: Minuit.

Bourdieu P, Boltanski L, Castel R i Chamboredon J-C (1965). *Un art moyen: essai sur les usages sociaux de la photographie*. Paris: Minuit.

Bourdieu P i Darbel A [u suradnji sa Schnapper D] (1966*). L'Amour de l'art: les musées d'art européens et leur public*. Paris: Minuit.

Council of Europe (2017). *Recommendation No. 192 (2017) on Mainstreaming a Gender Equality Perspective in the Implementation of the Convention as well as in the Work of the Convention*. https://rm.coe.int/recommendation-on-promoting-gender-mainstreaming-in-the-work-of-the-co/1680748525 (28. svibnja 2024.)

Cvetičanin P, Petrić M i Tomić-Koludrović I (ur.) (2024). *Towards a Social Turn in Cultural Policy: A Policymaker's Guidebook*. Rotterdam: ERMeCHS - Erasmus Research Institute for Media, Culture, History & Society.

Cvetičanin P, Pereira LP, Petrić M, Tomić-Koludrović I, Lebaron F i Zdravković Ž (2025). Cultural Practices and Socio-Digital Inequalities in Europe: Towards a Unified Research Framework in Cultural Participation Studies, *Cultural Sociology*, 19(3): 326–349. https://doi.org/10.1177/17499755231222520

Cvjetičanin B i Katunarić V (1999). *Cultural Policy in Croatia. National Report*. Strasbourg i Zagreb: Council for Cultural Cooperation, Council of Europe; Ministry of Culture of the Republic of Croatia; Institute for International Relations.

DCMS (1998). *Creative Industries Mapping Document 1998*. London: Department for Culture, Media and Sport.

Dimock M (2019). Defining Generations: Where Millennials End and Generation Z Begins. *Pew Research Center*, 17. siječnja. https://www.pewresearch.org/short-reads/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/ (28. svibnja 2024.)

Dubois V (2011). Cultural Capital Theory vs. Cultural Policy Beliefs: How Pierre Bourdieu Could Have Become a Cultural Policy Advisor and Why he Did Not, *Poetics*, 39(6): 491–506. https://doi.org/10.1016/j.poetic.2011.09.003

Dubois V (2013). *Cultural Policy Regimes in Western Europe [Pré-publication]*. https://shs.hal.science/halshs-00836422v1 (28. svibnja 2024.)

Đukić Dojčinović V (2003). *Tranzicione kulturne politike: konfuzije i dileme*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

European Commission (2018). *A New European Agenda for Culture – SWD (2018) 267 Final*. https://culture.ec.europa.eu/resources/document-library/a-new-european-agenda-for-culture-swd2018-267-final (28. svibnja 2024).

European Commission (2021). *Towards Gender Equality in the Cultural and Creative Sectors – Report of the OMC (Open Method of Coordination) Working Group of Member States' Experts*. https://data.europa.eu/doi/10.2766/122208 (28. svibnja 2024).

Feder T i Katz-Gerro T (2012). Who Benefits from Public Funding of the Performing Arts? Comparing the Art Provision and the Hegemony – Distinction Approaches, *Poetics*, 40(4): 359–381. https://doi.org/10.1016/j.poetic.2012.05.004

Flew T (2012). *The Creative Industries: Culture and Policy*. London: Sage.

Gerhards J, Hans S i Mutz M (2013). Social Class and Cultural Consumption: The Impact of Modernization in a Comparative European Perspective, *Comparative Sociology* ,12(2): 160–183. https://doi.org/10.1163/15691330-12341258

Getzner M (2015). Cultural Politics: Exploring Determinants of Cultural Expenditure, *Poetics*, 49(1): 60–75. https://doi.org/10.1016/j.poetic.2015.02.001

Giddens A (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Giddens A (1999). *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. London: Profile Books.

Gordon C (2010). Great expectations – the European Union and cultural policy: fact or fiction? *International Journal of Cultural Policy*, *16*(2): 101–120. https://doi.org/10.1080/10286630903124970

Gray C (2007). Commodification and Instrumentality in Cultural Policy, *International Journal of Cultural Policy*, 13(2): 203–215. https://doi.org/10.1080/10286630701342899

Katz-Gerro T (2011). Cross-National Cultural Consumption Research: Inspirations and Disillusions, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 51(poseban broj): 339–360.

Lagaert S i Roose H (2018). Gender and Highbrow Cultural Participation in Europe: The Effect of Societal Gender Equality and Development, *International Journal of Comparative Sociology*, 59(1): 44–68. https://doi.org/10.1177/0020715217753271

Lindsköld L i Stavrum H (2021). Geir Vestheim (1946–2021), *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 24(1): 96–98. https://doi.org/10.18261/issn.2000-8325-2021-01-08

Mangset P (2020). The End of Cultural Policy?, *International Journal of Cultural Policy*, 26(3): 398–411. https://doi.org/10.1080/10286632.2018.1500560

McGuigan J (2003). Cultural Policy Studies. U: Lewis J i Miller T (ur.). *Critical Cultural Policy Studies*. Malden, MA: Blackwell, 23–42.

Otte G i Binder D (2015). Data Bases and Statistical Systems: Culture. U: Wright JD (ur.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, 727–734.

Petrić M (2021). *Cultural Policy from Below: EU Agenda Meets Local Contexts [izlaganje na konferenciji]*. Capturing the Societal Values of Culture: Towards Inclusive and Participatory European Cultural Policies, Rotterdam, the Netherlands.

Petrić M i Tomić-Koludrović I (2022). Istraživanje i vrednovanje u kulturi. U: Matanovac Vučković R, Uzelac A i Vidović D (ur.). *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija, Sveučilišna naklada, 256–264.

Petrić M, Astor A, Ben David G, Bonnet P, Cvetičanin P, Fritsch L, Hazut Yanuka Y, Heikkilä R, Holla S, Janssen S, Karels A, Kisić V, López-Sintas J, Myrczik E, Kristensen NN, Pereira LP, Peters J, Petrović V, Rössel J, Tomić-Koludrović I, …, Yodovich N (2023). *Inclusive Cultural Policies and Practices Across Europe: A Report on 27 Case Studies [Izvještaj o istraživanju]*. European Inventory of Societal Values of Culture as a Basis for Inclusive Cultural Policies in a Globalizing World (Horizon 2020, ID 870691). https://inventculture.eu/wp-content/uploads/2023/03/D7.1-INVENT-Report-Casestudies.pdf (28. svibnja 2024.)

Petrić M, Tomić-Koludrović I, Cvetičanin P i Leguina A (2024). *Gender, Generation and Class: Inequalities and Cultural Consumption in Post-Transitional Croatia [izlaganje na konferenciji]*. 16th Conference of the European Sociological Association “Tension, Trust and Transformation”, Porto, Portugal.

Pew Research Center (2015). The Whys and Hows of Generations Research. *Pew Research Center,* 3. rujna. https://www.pewresearch.org/politics/2015/09/03/the-whys-and-hows-of-generations-research/ (28. svibnja 2024.)

Primorac J, Obuljen Koržinek N i Uzelac A (2017). Access to Culture in Croatian Cultural Policy: Moving Towards Explicit Policies, *International Journal of Cultural Policy*, 23(5): 562–580. https://doi.org/10.1080/10286632.2015.1102906

Purhonen S, Sirkka O, Sivonen S, Heikkilä R, Janssen S i Verboord M (2022). *What Does Culture Mean to Europeans? Mapping the Multiplicity of Understandings of Culture Within and Across European Societies [Izvještaj o istraživanju].* European Inventory of Societal Values of Culture as a Basis for Inclusive Cultural Policies in a Globalizing World (Horizon 2020, ID 870691). https://inventculture.eu/wp-content/uploads/2023/01/INVENT-REPORT-WhatdoesculturemeantoEuropeans8849_compressed.pdf (28. svibnja 2024.)

Purhonen S, Verboord M, Sirkka O, Kristensen NN i Janssen S (2023). Definitely (Not) Belonging to Culture: Europeans' Evaluations of the Contents and Limits of Culture, *Poetics*, 101: 101840. https://doi.org/10.1016/j.poetic.2023.101840

Purhonen S, Kisić V, Tomka G, Sirkka O i Bonnet P (2025). Understandings of Culture in Nine European Countries: Advancing the Study of Cultural Stratification. U: Janssen S, Kristensen NN i Verboord M (ur.). *Engagement with Culture in Transformative Times*. London i New York: Routledge, 33-52.

Reiter B (2013). The Epistemology and Methodology of Exploratory Social Science Research: Crossing Popper with Marcuse. *Government and International Affairs Faculty Publications*, 99. https://digitalcommons.usf.edu/gia_facpub/99 (28. svibnja 2024.)

Reiter B (2017). Theory and Methodology of Exploratory Social Science Research, *International Journal of Science & Research Methodology*, 5(4): 129–150. https://digitalcommons.usf.edu/gia_facpub/132 (28. svibnja 2024.)

Saltelli A i Giampietro M (2017). What is Wrong with Evidence Based Policy, and How Can It Be Improved? *Futures*, 91: 62-71. https://doi.org/10.1016/j.futures.2016.11.012

Schuster JM (2007). Participation Studies and Cross-National Comparison: Proliferation, Prudence, and Possibility in the Arts and Culture, *Cultural Trends*, 16(2): 99–196. https://doi.org/10.1080/09548960701299815

Scullion A i García B (2005). What is Cultural Policy Research?, *International Journal of Cultural Policy*, 11(2): 113–127. https://doi.org/10.1080/10286630500198104

Sirkka O, Walo S, Purhonen S, Verboord M, Janssen S i Bonnet P (2024). Understandings of Culture: A European Bottom-up Study Using Structural Topic Modeling, *Socius*, 10. https://doi.org/10.1177/23780231241278524

Stebbins RA (2001). *Exploratory Research in the Social Sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Swedberg R (2020). Exploratory Research. U: Elman C, Gerring J i Mahoney J (ur.). *The Production of Knowledge: Enhancing Progress in Social Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 17–41.

Šikić-Mićanović L, Zdravković Ž i Anić JR (2021). Leisure Time: Gender and Regional Inequalities in Croatia, *World Leisure Journal*, 63(4): 355–373. https://doi.org/10.1080/16078055.2021.1879926

Tomić-Koludrović I, Petrić M, Puzek I i Zdravković Ž (2018). *Rodni stavovi i prakse u Hrvatskoj: Izvještaj o kvantitativnim rezultatima projekta GENMOD [Izvještaj o istraživanju]*. Relacijski rodni odnosi u Hrvatskoj: modernizacijske i razvojne perspektive (HRZZ-IP-2016-06-6010). https://www.pilar.hr/wp-content/uploads/2020/01/GENMOD_Izvjestaj_kvantitativni_rezultatima_Final.pdf (28. svibnja 2024.)

Tonković Ž, Marcelić S i Krolo K (2017). Kulturna potrošnja, društvene nejednakosti i regionalne razlike: istraživanje Eurobarometra u Hrvatskoj 2013. godine, *Sociologija i prostor*, 55(2): 187–208. https://doi.org/10.5673/sip.55.2.2.2

UNESCO (2025). *Gender Equality at the Heart of Cultural Policies.* https://www.unesco.org/en/articles/gender-equality-heart-cultural-policies (10. svibnja 2025.)

Van Hek M i Kraaykamp G (2013). Cultural Consumption Across Countries: A Multi-Level Analysis of Social Inequality in Highbrow Culture in Europe. *Poetics*, 41(4): 323–341. https://doi.org/10.1016/j.poetic.2013.05.001

Vestheim G (2008). All kulturpolitikk er instrumentell. U: Beckman S i Månsson S (ur.). *Kultursverige 2009: problemanalys och kulturstatistik*. Linköping: Sörlins förlag, 56–63.

Vidović D (ur.). (2018). *Do it Together: Practices and Tendencies of Participatory Governance in Culture in the Republic of Croatia*. Zagreb: Kultura Nova Foundation.

Wimmer M (2011). *Kultur und Demokratie: Eine systematische Darstellung von Kulturpolitik in Österreich*. Innsbruck/Wien/Bozen: Studienverlag.

Wolff L (2020). Observer les pratiques culturelles à l'ère du numérique, *Statistique et Société*, 8(3): 9–20. https://doi.org/10.3406/staso.2020.1135

Zdravković Ž, Petrić M i Tomić-Koludrović I (2018). *Gender Relations and Cultural Consumption in Post- Transitional Croatia [izlaganje na konferenciji].* The 10th Midterm Conference of the ESA Research Networks for Sociology of the Arts (RN02) and Sociology of Culture (RN07), Valetta, Malta.